طفیل خلش

مِٹی دی خشبو

قلمی ناں	طفیل خلش
پورا ناں	محمد طفیل
اباجی	میاں دین محمد گل
اماں جی	چراغ بی بی
قوم	گل
پچھان	پنجابی
تعلیم	جاری اے
جمن تاریخ	۵ر فروری ۱۹۴۷ء
جمن بھویں	ڈھا کے تحصیل فیروز والا ضلع شیخوپورہ
پتہ	تاج کالونی۔ رانا سٹریٹ بالمقابل رستم سہراب فیکٹری، شیخوپورہ روڈ، لاہور
ہُن داپتہ	فرینکفرٹ۔ جرمنی
ملن داپتہ	پنجند اکیڈمی۔ دومور یہ پل۔ لاہور

وار	پہلی
گنتی	۱۱۰۰
سائز	۲۳ × ۳۶ / ۱۶
ناں	مٹی دی خشبو
لکھاری	طفیل خلش
کتابت	محمد ریاض خان
چھپائی	موسٹ ویلکم پرنٹرز، لاہور
ٹائیٹل	مُوجد
ویلا	مارچ ۱۹۹۲ء
چھاپن والے	پنجند اکیڈمی
ناشر	ریاض راجی
مُل	Rs

ترتیب

جان پہچان

طفیل خلش ساڈے پنجابی لکھاریاں دی جوان نسل دا نمائندہ شاعر اے۔ اوہدی شاعری وِچ اپنی صحت مند روایت نال ڈوہنگا پیار تے اپنے قدیم جان دار ورثے نال چوکھی محبت دا اظہار تھاں تھاں ڈلکاں ماردا نظری آوندا اے۔ ایس توں ایہہ نہ سمجھ لیا جائے کہ اوہ جدید طرزِ احساس توں عاری اے بلکہ حقی تے سچی گل تے ایہہ ہے کہ اوہ زندگی دِیاں نِکیاں نِکیاں تے تُکیاں ہوتیاں جذباتی کیفیتاں نوں نظم دا رُوپ دینا خُوب جان دا اے۔ اوہ اپنے آل دوالے دی پُوری طراں خبر رکھدا اے اوہدے سارے مسئلے تہاڈے تے ساڈے مسئلے نیں اوہ زندگی دی کانی وَنڈ دیکھ کے حوصلہ ہارن والا شاعر نہیں بلکہ ایس کانی وَنڈ دا نقشہ ہُو بہو نظماں راہیں ساڈے ساہمنے لے آوندا اے۔

اوہدا ذہن صاف اے تے اوہ ابہام زدہ وی نہیں ایس لئی اوہ گل نُوں توڑ موڑ کے اپنے پڑھن والے نوں گھمبل گھوسے وِچ نہیں پاؤندا، اوہ دیہاتی وَسوں تے دیہاتی زبان دے سارے رَس ساڈے ساہمنے اُنڈیل دیندا اے۔ اوہ بھانویں شہر دا وَسینک اے پر اندروں پینڈُو اے۔ پنڈ دی زندگی خالص تے نروئی ہُندی اے ایس لئی پنڈ دا پُورا ماحول ہر ویلے اوہدیاں اکھاں ساہمنے نچدا رہندا اے۔

مشینی دَور نے شہراں وِچ اِنسانی رِشتیاں دی جیہڑی توڑ بھن کیتی اے خلش اوس توں کُڑھدا اے تے اوس دا ایہہ کُڑھنا ای اوسدی شاعری دی، صا

بنیاد بن دا اے تے ایہو ای وڈی وجہ اے جے اوس دا رشتہ اپنی مٹی نال ہور وی پکیرا ہندا چلا جاندا اے۔ اوہ اپنے ذہن تے سوچ دے خانیاں وچ دیہاتی زندگی دیاں تصویراں وساتی پھردا اے۔ ایہہ تصویراں کھیتاں کھلیاناں دیاں ترنجناں تے چوپالاں دیاں سانجھ تے پیار نال وسن رسن دیاں نیں پر ایہناں نوں نظماں راہیں بیان دا ڈھنگ خلش نوں ویلے نے سکھایا اے۔ اودے ہاں پنڈاں تے شہراں دی متضاد زندگی ہی شعری تحریک دا وڈا وسیلہ بن دی اے۔

میں پہلے کہہ چکا واں کہ اوہنوں اپنی مٹی نال چوکھا پیار اے تے اوہدا ایہو پیار ای اوہدیاں نظماں وچ جگنوواں وانگ بنی بنی تے چھوٹی چھوٹی روشنی کھلاری رکھدا اے ایہو روشنی زندگی دیاں کالیاں راہواں وچ اوس لئی قطبی تارا بن دی اے تے اوسنوں منزل ول ٹوری رکھدی اے۔

خلش اک جوان شاعر اے تے کدھرے کدھرے اوہدے لہجے وچ تلخی دی نمایاں ہو جاندی اے۔ اک جوان آدمی زندگی توں جہڑیاں آساں تے امیداں لائی پھردا اے اوہ جدوں پوری ہندیاں نظری نہیں آندیاں تے اوہدے لہجے وچ تلخی دا نمایاں ہو جانا اک قدرتی امر بن جاندا اے۔ ایہہ گل تجربے تے ویلے نال ای پتہ چلدا اے کہ زندگی دیاں تلخیاں ای زندگی دا اصل حسن تے اوہدا اروپ رنگ ہندیاں نیں۔ پر خلش بے انت تجربیاں دے باوجود حالی عمر دے اوس حصے وچ نہیں پہنچیا جتھے پہنچ کے زندگی دیاں ساریاں کوڑتناں تے مٹھاساں اک مک ہو جاندیاں نیں۔

اوہدیاں نظماں دے موضوع بڑے صاف تے اوہدے مشاہدے ڈھیر کھلے ڈلھے نیں۔ نظماں دے عنواناں توں ایس گل دا نشارا اپنے آپ ای ہو جاندا اے مثلاً "راٹھاں دی تاریخ" "نجومی" "بے اتبارا" تے "پانڈی" ایسے عنوان نیں جنہاں توں اوہدی نظر دی وسعت دا دیدا آپے آپ ہو جاندا اے پر ایہناں نظماں دے پڑھن نال پتہ چلدا اے کہ کیویں شاعر باہر دی منافقت بھری دنیا توں اپنے اندر دل مراجعت کردا اے۔ کیوں جے اندر دی دنیا اوہنوں ایس ول جھل

نوں پاک تے صاف نظری آؤندی اے۔ دراصل ادہ باہر دی دُنیا نوں وی دل چھل
نوں پاک تے صاف ویکھنا چاہوندا اے تے جد ایس دا ممکن ہونا نظری نہیں آؤندا
تے فیر اندر دل مراجعت قدرتی تے یقینی بن جاندی اے۔

طفیل خلش دیاں نظماں دے ایس مجموعے وِچ کُل ۵۵ نظماں شامل
نیں۔ ایہناں نظماں دے تھلے تھلے جہڑی لہر چلدی اے' میں اوس ول کجھ اشارے
کر دتے نیں' تاں جے پڑھن والے نوں آسانی رہوے تے اوہنوں خلش دے تجربیاں
وِچ شامل ہون لگیاں دقت محسوس نہ ہووے۔ نظماں دے بند میں ایس کر کے دیباچے
وِچ درج نہیں کیتے کہ نظم تے خود اک اکائی ہُندی اے' اودھے وِچوں کوئی حصہ
درج کیتیاں نظم دا پورا تاثر ساہمنے نہیں آسکدا۔ نظم دا پوری طراں سواد لین لئی
اوہنوں اول توں آخر توڑی پڑھنا بڑا ضروری ہُندا اے۔ میینوں پک یقین اے کہ
ایہناں نظماں نوں پڑھ کے قاری شاعر دے تجربیاں وِچ پوری طراں شامل ہو کے
ایہناں توں لطف لوے گا۔

میرا مقصد طفیل خلش دے کلام دا تجزیہ کرنا نہیں تے نہ ای دُوسرے
پڑچولیاں وانگ بیراں دیاں خوبیاں نوں نظر انداز کر کے تولیاں دے عیب اُچھالن
دا ارادہ اے۔ میرا مقصد تے اوس خوشی دا اظہار اے' جہڑی میینوں ایہناں
زوردار تے خوبصورت نظماں نوں پڑھ کے حاصل ہوتی اے۔ میینوں خلش دا
ایہہ مجموعہ پنجابی شعری بھنڈار وِچ اِک خوشنما وادھا لگا اے تے خلش دے
رُوپ وِچ جیوندے جاگدے اَج تے آدن والے کل دا اِک سُچجا تے انوکھا
شاعر نظری آیا اے' جدھے نال مُنگارے بھرن لگیاں میرا پنجاب یقیناً عار
محسوس نہیں کرے گا۔

سلیم کاشر

۱۸ر فروری ۱۹۹۲ء

وارث ریت دا شاعر

پنجابی زبان وِچ پابند نظم دی روایت بڑی پرانی تے مضبوط اے تے اَدب
دی ایہہ صنف لوکائی دے مزاج دے وی بوہتا نیڑے رہی اے۔ ایہدے راہیں
شاعر کوشش کر دے رہے نیں کہ سماجی، مذہبی، اخلاقی تے قومی انگ نوں اڈ زمینی
تے رومانوی انداز دیاں نظماں زبان تے بیان دے حوالے نال ایس بدھر اُتے لکھیاں
جان کہ اوہناں دی تفہیم تے اوہناں دے ابلاغ وِچ کوئی شئے رکاوٹ نہ بنے۔
سارے اَدبی تے شعری لوازمات تفہیم تے ابلاغ دے عمل نوں سگوں سوکھا، سوہنا
تے اَثر بھریا بنان لئی وَرتوں وِچ لیاندے جاندے سَن۔ ایسے اُچیچ دا اِٹاسی کہ
ساڈے وڈے وڈے عالم فاضل شاعراں دیاں لکھتاں پڑھے لکھے لوکاں دے
نال نال عام لوکائی وِچ وی نہ صرف اِکو جیہاں مقبول ہوندیاں سَن سگوں مقصدیت دے
تقاضیاں نوں وی برابر پورا کردیاں سَن۔ نظم دے ایس اُسلوب راہیں دِلاں تے ذہناں
دیاں کماناں وِچوں خیالاں تے سوچاں دے چلائے ہوئے تیر سِدھے دِلاں
تے ذہناں تے جاکے لگدے سَن تے ایہناں نوں گھائل وی کردے سَن تے قائل
وی۔ حالات تے تقاضے سدا اِکو جیہے نہیں رہندے۔ تبدیلیاں دا فطری عمل ہر ویلے
اپنا اثر پاندا تے وکھاندا رہندا اے۔ مغربی اَدب تے تنقید دے اثر ہیٹھ ساڈے ہاں
پنجابی زبان وِچ وی پابند نظم دے نال نال آزاد تے فیر نثری نظم نوں رواج مِلیا۔ ایہہ
تبدیلی کجھ نویاں دلیلاں دی لوڑ وِچ اِک لوڑ وی سی تے تجربہ وی۔ فیشن وی سی تے
فرار وی۔ ایہنے کسے حد تیک عصری تقاضیاں تے لوڑاں نوں پورا وی کیتا تے کافی

حد تیک ناکام دی رہی تے سچی گل اے کہ تفہیم، ابلاغ تے تاثر وِچ سہولت پیدا کرن دے جیہڑے نعرے نال ایہنوں رواج دتا گیا سی اوسے نعرے دی لاج رکھنا ایہدے لئی ممکن نہ رہیا۔ پر فیر وی نظم دی ایس شکل نوں کجھ ذہن ایسے مِل گئے کہ اوہناں فنی تے فکری حوالے توں ایہنوں ویلے نال ہم آہنگ کرن دا نہ صرف چارہ کیتا، سگوں کامیاب کوششاں وی کیتیاں۔ اَج پنجابی زبان وِچ پابند نظم وی لکھی جا رہی اے تے آزاد وی، پرشینی تے مادی دَور دیاں تقاضیاں پاروں مقداری حوالے توں آزاد نظم اَگے تے پابند نظم پچھے رہندی لگدی اے۔ جدوں کہ ایس ساری گل دا نتارا ایہہ اے کہ جدید، نویں تے آزاد نظم نے اَدب وِچ بھانویں رواج پا لیا اے پر لوکاتی وِچ ایہنوں اَج دی اوہ مانتا نہیں مل سکی جیہڑی کہ پابند نظم نوں حاصل رہی اے یا حاصل اے۔ میری جاپچے ایہہ جدید دَور دا اوہو اِک تجرباتی تقاضہ اے جیہڑا ساڈے پورے اقداری نظام وِچ جاری اے تے ایہدے تے عمل وی ہو رہیا اے۔ پر ایہنوں دل دی تے ذہن دی اُتوں اُتوں تسلیم کر دے نیں، اندروں نہیں۔

جدید تے نوجوان نسل وِچوں بوہت گھٹ لکھاری ایسے نیں جیہڑے اِکو ویلے پابند تے آزاد نظم لکھ دی رہے نیں تے اوہدا مان وی قائم رکھ رہے نیں۔ ایس حوالے توں جیہڑا اِک ناں بڑا نمایاں ہو کے تے اُبھر کے سامنے آؤندا اے اوہ طفیل خلش دا اے۔ طفیل خلش ہوری آپ ہُن بھانویں نوجوان نہیں رہے کیوں جے اوہناں دے سِر دا اِک وی وال اوہناں دی جوانی دی گواہی دین لئی تیار کیہ، موجود ای نہیں، تے اُنج وی اوہ اَج کل دیاں رواجی عمراں دے ادھ توں کافی اَگے نِکل چکے نیں، پر اوہناں دی شاعری اَج وی جوان اے تے ہنت جوان رہے گی۔

طفیل خلش دی شاعری دے ہنت جوان رہن دی گل میں رسمی یا رواجی طور تے نہیں کیتی۔ ایہدے وِچ اوہ سارے رنگ موجود نیں جہناں دی

منگ ہر دور وِچ رہی دی اے تے رہوے گی وی۔ ایس توں پہلاں "چُپ دا موسم" دے ناں نال اوہ اپنیاں غزلاں دا مجموعہ دے چُکے نیں تے نہ صرف نقاد حضرات کولوں سگوں جدید غزل دے مان تران شاعراں کولوں وی اپنی غزل دی فنی تے فکری یکیائی دا لوہیا منوا چکے نیں۔ اج ساڈے ساہمنے اوہناں دیاں پابند تے آزاد نظماں دا اوہ مسودہ اے جہنوں اوہ "مٹّی دی خشبو" دے ناں نال کتابی شکل دے رہے نیں۔

"مٹّی دی خشبو" وِچ شامل نظماں پابند وی نیں تے آزاد وی، تے لمیاں وی نیں تے نکیاں وی۔ تے ایس طراں نظماں دا ایہہ مجموعہ اوس کیاری وانگوں لگدا اے جہدے وچ رنگ رنگ دے پھُل دن سونیاں مہکاں کھلار رہے ہون۔ ایہناں نکاں تے مہکاں دے کئی احساس تے رُوپ نیں۔ ایہہ جے ذہناں نوں معطر کردے نیں تے اضطراب دے اشکار وی بنا دیندے نیں۔ ایہناں پاروں جے نظراں نوں طراوت ملدی اے تے پلکاں اُتے اتھرو دی ترن لگ پیندے نیں۔ ایہہ مقام تے مرتبہ بڑیاں گھٹ لکھتاں دے نصیب وِچ ہوندا اے کہ بندہ اوہناں نوں پڑھنا تے اپنی مرضی نال شروع کرے، پر اپنی مرضی نال اوہناں نوں چھڈ نہ سکے۔ اجہیاں لکھتاں اوس دریا وانگوں ہوندیاں نیں جہدیاں چھلاں ترن والے نوں اپنیاں وِہنیاں تے لوری دیندیاں اپنے نال لئی پھردیاں نیں تے اوہ اوہناں دے سنگ بھانویں کِنا ای پندھ کیوں نہ کر لئے پر اوہنوں تھکیویں دا احساس تیک نہیں ہوندا۔ طفیل خلش دیاں پابند تے لمیاں نظماں وِچ جذبے دی شدت، سوچ دی اچیائی تے بحراں دی روانی پاروں کجھ ایسی ہی کیفیت پیدا ہوتی لگدی اے۔ ایہہ نظماں اپنے تاثر پاروں بڑیاں بھردیاں نیں تے ایہناں وِچوں شاعر دا اپنے فن نال خلوص ڈُلھ ڈُلھ پیندا اے۔

خلش ہوری اپنے آپ نوں وارث شاہ دے وارثاں وِچ شامل کردے نیں۔ اوہناں دے ایس بیان دی سچائی بھالن لئی وارث شاہ نال اوہناں دی فکری تے

فنی سانجھ دا ادبی دا ضروری لگدا اے۔ اِک ز دما نوی قصہ ہوندیاں ہویاں وارث شاہ دی ہیر دی اُناں دی ماناں تے صلاحیاں پچھے اوہ سماجی شعور بڑا اہم کردار ادا کردا اے جیہڑا اللہ تعالیٰ نے وارث شاہ نوں دا فرعطا کیتا ہویا سی۔ وارث دی ہیر نوں، پنجاب دی تاریخ ایسے پاروں آکھیا جاندا اے کہ ایہدے وِچ اوس سمے دے پنجاب دے سیاسی سماجی، اخلاقی، اِقتصادی، معاشرتی، مذہبی تے تعلیمی سبھے پہلوواں تے بڑی دانشمندی نال چانن پایا ہویا اے۔ وارث شاہ نے اپنے ویلے دیاں رسماں تے رواجاں نوں اپنے عہد دی تہذیب نوں تے اپنے سمے دے وسیب دیاں شئیاں تیک نوں پنجابی زبان وِچ اچیچ نال محفوظ کیتا۔ اَج جدوں اسی وارث دی ہیر پڑھنے آں تے اصل وِچ اسی اوس ویلے دے پنجاب دی صورت نوں اپنیاں اکھاں نال ویکھ رہے ہونے آں۔ خلش نے پنجاب دی وسوں بارے اپنی نظم "کل تے اَج" وِچ جیہڑی واقفی دِتی اے اوہدے مطابق ماواں دا بچیاں نوں لوری دینا، بھیناں دا ویراں نوں کھڈانا، گڈیاں دا گدھا پانا، کھٹیاں پانی دے گھڑے چک کے لیانا۔ ہاڑ ہینے کوٹھے کندھاں لبنا، ستوں وِچ مٹیاراں دا پینگھاں پانا۔ وِناں دیہاڑاں تے مہندیاں لانا، سرگی ویلے دُدھاں وِچ مدھانیاں پانا۔ کنکاں دی واڈھی ویلے ڈھولاں دا وجنا۔ پنڈاں وِچ میلے لگنا۔ چاچے گنے دا مرزا گاؤنا تے رنکو دا جوڑی وجانا۔ گھبرواں دا ڈانگاں تے کھونڈیاں نوں تیل لالا کے چمکانا کھوہ تے جھلاراں جونا۔ ویلنیاں تے گنے پیڑنا تے چھپے تانا۔ ڈنگر چارن جانا۔ ڈھولے تے ماہیے گاؤنا، ہلاں تے پنجالیاں وِچ بلداں دیاں جوڑیاں جونا۔ کچے چھولیاں نوں توڑ کے ہتولاں بھننا، رل کے بوہڑاں تے پپلاں ہیٹھ بہنا۔ حقہ پینا تے سانجھے دکھ سکھ پھولنے۔ بابیاں تے بزرگاں کولوں منڈیاں نے جواناں دا احترام کرنا، تے مائی عمراں دا سب لئی خیراں منگنا۔ خلش دے عہد دے پنجاب دا نقشہ اے۔ پر خلش نے ایہہ سب کجھ اپنے بچپن تے لڑکپن وِچ ویکھیا دی تے مانیا وی۔ اج اوہنوں ایہہ سب کجھ گواچا گواچا لگدا اے۔ ایہوا وہ گھاٹ

اے، ایہو اوہ بھتوڑ اے، ایہو اوہ المیہ تے دُکھ اے جہنے خلش نوں دُکھی بنایا ہویا اے۔ اوہ ترقی دے ناں تے مثبت قدراں دی بربادی تے ٹک ٹک روندا تے روا ندا اے۔ پنجاب دے پینڈو تے من موہنے وسیب نالوں اوہدی پہلی جدائی اودوں پئی جدوں اوہنوں روزگار دی بھال وِچ پنڈ چھڈ کے شہر آؤناپیا۔ ایتھوں دی دُنیا بھانویں کجھ اوپری تے ہور ای سی پر فیر وی پنڈ نال کدے کدائیں رابطہ تے رہندا ای سی، ایس پاروں جُدائی دا دُکھ بوہتا بھارا نہ لگا۔ پر کجھ جُدائیاں فیر وی مار گئیاں تے شاعری دا لہجہ درد یلا ہوگیا۔ شہری حیاتی تے ایہدے رویاں نے کجھ نویاں سوغاتاں دِتیاں۔ سُکھ تے سکون دے حاصل کرن دیاں ساریاں کوششاں دا نتیجہ دُکھاں تے تُھکھاں دی شکل وِچ ای نکلدا رہیا۔ نویں نویں موضوع تے سرناویں لبھدے رہے تے "بزدِل" "میں کیڈا چنگا ہوندا" "اَدبی اجلاس" "پانڈی" "وَنڈ" "اُڈیک" "بُلھے شاہ دے حضور" تے "تخلیق کار" جیہاں نکیاں نکیاں نظماں تخلیق ہوندیاں رہیاں۔ ایہناں نظماں وِچ موجود طنز، دُکھ تے کرب تے نویں احساس دا اندازہ بخوبی ہوندا اے۔ ایہہ نظماں ایس پاروں اہم نیں کہ ایہناں وِچ شاعر سماج دے دُکھاں دا ذِکر ذاتی حوالے نال نہیں سگوں مظلوم طبقے دا ترجمان بن کے کردا اے۔ زمانی حوالے توں ایہہ اوہ دَور سی جدوں مزدُور تے کسان نوں پہلی واری اپنے حق دے حاصل کرن دا احساس دوایا جارہیا سی۔ حالات کجھ ایسے سَن کہ طفیل خلش اوہناں لوکاں دے جُھرمٹ وِچ سی، جیہڑے مظلوماں تے مزدوراں دے حق دی گل کرن وِچ بظاہر اُگے اَگے سَن۔ ایس سمے لکھیاں جان والیاں نظماں وِچ خلش ہوراں نرے نعرے بازی دی شاعری نہ کیتی سگوں دَھرتی نال اپنے پیار دا حوالہ دیندیاں ہویاں" راٹھاں دی تاریخ "جیہی نظم لکھ کے احساس دوایا کہ پنجاب دے وسنیک بڑی غیرت تے انا پرستی نال حیاتی کردے آئے نیں۔ تے اوہناں نوں اپنی ایس پچھان نوں گوانا نہیں چاہی دا۔ ایس نظم وِچ اوہ زمینی حوالے توں حُریت تے آزادی دے متوالے جی داراں تے بہادراں دا ذِکر وی کردے نیں تے علامتی انداز وِچ مظلوم طبقیاں دے حوصلے ودھان دا فرض وی پُورا کردے نظر آؤندے نیں۔ نظم "ایس وارث پنجاب دے"

دا لہجہ دی ایسے انداز دا اے' ایہدے راہیں شاعر اپنے قلمکار تے لکھاری ساتھیاں نوں دی اپنی تحریک وِچ شامل کرن لئی پر یہ دا اے۔ ایہناں نظماں وچ شاعر دا لہجہ بڑا توانا تے جذبہ بڑا اُبھرواں تے طوفانی اے۔

ویلے دے نال نال طفیل خلش ہوراں جدوں اپنی اکھیں ویکھ لیا کہ معاشرے وِچ دوغلاپن ودھدا جا رہیا اے۔ لوکائی توں وُدھ کے گو سگوں ایہدا لوہنا شکار نیں تے حق دین دواں دی گل کرن والے حق مارن وِچ آپ اگے اَگے نیں تے ادہناں نوں بڑا صدمہ ہویا۔ ادہناں نوکریاں دیاں ٹوکریاں وی چکیاں تے کاروباراں دیاں ماراں وی کھادیاں تے اخیر ادہ ویلا وی آیا کہ ادہناں نوں بھکھ دا دُکھ مکان لئی پردیس دا رُخ کرنا پیا۔ پردیس وِچ قیام ادہناں دی حیاتی دا نواں تجربہ سی جنے ادہناں دی شاعری تے وی اثر پایا۔ "پورب تے پچھم" "تاہنگ" "کل تے اَج" "مٹی دی خشبو" تے "دبئی" ورگیاں نظماں ایسے اثر تے عہد دی تخلیق نیں۔

جدید پنجابی نظم دے حوالے نال گل کیتی جاوے تے پنجابی وِچ پردیس دے دُکھاں تے مشاہدیاں دے تجربے پہلاں توں وی موجود نہیں۔ پر خلش دی پردیس دے حوالے نال کیتی جان والی شاعری دا تجربہ ادہناں توں اُکا وکھرا نویکلا تے مثبت انداز دا اے۔ پہلے شعری تجربیاں وِچ شاعر مغرب دیاں لوواں وچ گواچے گواچے تے ادتھوں دے ماحول دے اثر توں فکری طور تے دبے دبے لگدے نیں جدوں کہ خلش دے ہاں اِنج محسوس ہوندا اے کہ ادہ یورپ وِچ رہیا ضرور اے۔ ادہ اوتھوں دی مادی ترقی دا اعتراف وی کردا اے۔ ادہ ادہناں دے قومی کردار دا وی منکر نہیں پر ادہنے ادہناں دی اصلیت نوں کدی وی اکھیوں اوہلے نہیں ہوون دِتّا۔ ادہ اوتھے رہندا ہویا وی پاکستان' پنجاب تے پنجابیت دے گاون گاوندا اے۔ ادہنوں اوتھوں دے پھُلاں نالوں اپنے دیس دے کنڈے بوہتے چنگے لگدے نیں۔ ادہ اوتھوں دے تے اپنیاں رسماں ریتاں

دے موازنے تے مقابلے کر دا اے، پر اوتھے اِک دی گل اپنے وَرگی نہیں
دِسدی تے اوہ وطن پرستی دے جذبے پاروں چیک اُٹھدا اے تے آکھدا اے
کہ ؎

جتھے دُکھ ای دُکھ اے فِردی | بَجتھے مُکھ ای مُکھ اے فِردی
جی کردا اے اوتھے جاواں | اوہدی دُھوڑ دا سُرمہ پاواں

(پُورب پچھم)

نظم "مٹی دی خُشبو" جہنوں کہ نظماں دے ایس پُورے مجموعے دا سرناواں بنن دا شرف دی ملیا اے اہدے وِچ اپنی دھرتی تے اپنے دیس نال خلش ہوراں دی عقیدت دا اظہار بڑا آپ مہارا تے والہانہ اے۔ نظم "سوال" تے "پچھان" وِچ وی پنجاب دی گل کیتی گئی اے پر ایتھے انداز شکوے دا اے کہ نویں دَور دیاں لوڑاں تے اَفراتفری نے پنجاب دیاں مُثبت قدراں تے مبنی رسماں ریتاں نُوں مُکا دتا اے تے مشینی دَور نے مہر محبت دے نال نال بندیاں وِچوں ستیا دا دی ستیاناس کر دتا اے۔ نظم "وینس" خلش ہوراں دی حقیقت پسندی تے اوہناں دے دیس پیار دے جذبے نوں بڑے سوہنے تے اثر بھرے انداز وِچ ظاہر کر دی اے۔ اوہ وینس دی تعریف وِچ کسے بُخل توں تے اوہدے حُسن دے بیان وِچ کسے کنجوسی توں کم نہیں لیندا سگوں اوہدے اِک اِک پہلو تے بڑی حقیقت پسندی نال چانن پاندا اے۔ اوہدے سوہپن دا پُوری سچائی نال اعتراف کردا اے پر ایتھے دی اوہنوں اپنا دیس اپنا پنجاب تے خاص کر اپنا لاہور نہیں بُھلدا تے اوہدے اندر دا احساس پکار اُٹھدا اے کہ ؎

بڑا سوہنا ایں وینس ۔ پر
توں میرے لہور وَرگا نہیں

طفیل خلش ہوراں دیاں نظماں دا فکری تے علامتی کھلار بڑا کُھلّا ڈُلّھا اے۔ پر اوہ اپنے مرکز توں دُور ہون لئی کسے صورت وِچ وی تیار نہیں۔ اوہدی سوچ

دا مرکز ادہا دیس اے ۔ ادہدی حیاتی دا مقصد امن پیار تے محبت اے ۔ ادہدی تمنا تے خواہش ٹٹے رشتیاں نوں گنڈھنا اے ۔ ادہدی سدّھر مثبت قدراں دی سرداری اے تے ادہدیاں کوششاں جبر تے ظلم دے خلاف نیں اوہ برابری مساوات تے بھائی چارے دا قائل اے ۔ نفرت ادہنوں اُکا نہیں بھاندی ۔ بھانویں اوہ اُچے نوں نیویں نال ہوے تے بھانویں امیر نوں غریب نال تے بھانویں گورے نوں کالے نال ۔ ادہدی نظر تاریخ تے دی اے تے جغرافیے تے دی نظم "سوالی" ادہدے تاریخی شعور تے امن پسندی دی دلیل اے جہدے وِچ اوہ یورپ نوں مخاطب کر کے کھریاں کھریاں سناندا اے تے شیشہ دی وکھاندا اے تے نال ای اِک کائناتی سوہجھ رکھن والے فنکار وانگوں ایہہ منگ وی کردا اے کہ ؎

مری ہر چیز نوں لے لے
پرائے یورپ
توں میری شانتی دے دے

طفیل خلش دی شاعری اِک احتجاج دی شاعری اے اوہ جتھے وی ظلم تے بے انصافی یا زیادتی نوں ویکھدا اے اوہ اودہدے خلاف اپنے اکھراں دا تے اپنے جذبے دا فنکارانہ اظہار کردا اے ۔ "کشمیر" دے سرناویں ہیٹھ ادہدی نظم اپنے پورے علامتی نظام نال کِنا بھرواں تاثر پیش کردی اے تے نال ای عالمی امن دے بااختیار دعویداراں دے کردار دا بھانڈا اکّسراں بھندی اے ۔ ایہدا انداز ویکھو ؎

ورہیاں توں ایس دھرتی اُتے
بھٹھی تپدی پئی اے
اُتے بیٹھی کالی ماتا
مانجا پئی ہلاوے
دانیاں دی تھاں بھٹھی دے وِچ
بندے بھُندی جاوے

کیہڑا اگ بجھاوے؟

"کشمیر"

"مٹی دی خشبو" دا شاعر بڑی بے چین تے بیقرار رُوح دا مالک اے۔
اوہدیاں پوریاں نظماں دا مطالعہ ظاہر کر دا اے کہ اوہ سماج وِچ اِک تبدیلی دا
چاہوان اے۔ جیہڑی تبدیلی ویلے نے لیاندی اے ایہہ اوہنوں دارا نہیں کھاندی
تے جیہڑی اوہ آپ لیانا چاہندا اے اوہ اوہدے ذہن وِچ ضرور اے پر وَس
وِچ نہیں۔ اوہدے وَس وِچ صِرف حَرف نیں لفظ نیں خیال نیں تے سوچاں
نیں تے ایہناں نال اوہ اپنا من وی پرچاندا اے تے اپنا فرض وی پُورا کردا اے۔
اوہدیاں نظماں پابند نیں تے بھانویں آزاد۔ پر اوہنے اپنے آپ نوں ہر دو صُورتاں
وِچ پابندای رکھیا اے۔ اِک پاسے نہاتی دھوتی فکر دا تے دُوجے پاسے اُچے
فن دا۔ تے ایہو اوہ پابندی اے جہدی قید وِچ رہ کے اوہنوں "مٹی دی خشبو"
دا خالق بنن دا اشرف ملیا اے۔

پروفیسر محمد یُونس احقر
صدر شعبہ پنجابی
گورنمنٹ ایم اے او کالج، لاہور
۲۸ ر فروری ۱۹۹۲ ع

یَا رَبّ

اَے
مرے خُدایا
توں زندگی دے ہر اِک فکر توں
ازاد کر دے
مَیں جس آزادی نُوں سہکناں واں
اوہ میرے اُتّے حلال کر دے
توں مینوں صاحب کمال کر دے
جے ہسّاں ہیں تے جہان وی میرے نال ہسّے
جے روواں ہیں تے ایہہ فلک وی میرے نال رووے
اے میرے مولا مرے خُدایا
کدی کدائیں تے اِنج وی ہووے

یا رسولؐ اللہ

کیہ آکھاں
میں آپؐ دی نعت
تسیں او، اوّل آخر مولا
کیہ میری اوقات
کتھے میں مسکین نمانا
کتھے آپؐ دی ذات

پچھان

مَیں تہذیب تمدّن واں تے مَیں قدراں دی جان
مَیں شاعر درویش آں لوکو! میرے نال جہان

میری سوچ سمندروں ڈونگھی میرے جذبے لہر
مَیں پِنڈاں دی مہر محبّت مَیں رَونق وِچ شہر

مَیں ہالی دے تن دا مُڑھکا مَیں بلداں دی ٹور
مَیں بُوری دے گل دی ٹلّی مَیں چاٹی دا شور

مَیں واواں دی ٹور نشیلی مَیں ندیاں دا گاؤن
مَیں رُتّاں دی سوہنی خشبو مَیں چیتر مَیں ساوَن

مَیں آں پھُل، دَھرتی دا گہنا مَیں پپلاں دی چھاں
مَیں آں پینگھ دا مَست ہُلارا، کِکلی میرا ناں

مَیں آں چرخا وِچ ترنجناں مَیں تکلا مَیں تَند
مَیں دوہٹی دے کَن دا جُھمکا مَیں آں بازُو بَند

مَیں اَلھڑ نیناں وِچ سُرمہ مَیں مہندی دا رنگ
مَیں مُٹیار دے دِلدی دھڑکن مَیں جھانجر مَیں وَنگ

مَیں بالاں دا اُچّا ہاسا ماں دا نِگھ تے سیت
مَیں بُڈھیاں دے دِلدی سَدھر مَیں گبھرُو دا گیت

میرے ساہ کوئل دِیاں کُوکاں مَیں بنیڑے دا راگ
مَیں چِڑیاں دی چوں چوں جِس نال خلقت پیندی جاگ

مَیں آں چڑھدے دِن دی لالی مَیں سُورج دی دُھپ
مَیں کاواں دا فجریں رَولا مَیں راتاں دی چُپ

مَیں چمٹا مَیں جوڑی، تُونبا مَیں ڈھولی دا ڈھول
مَیں میلے وِچ چھال چھڑّپا، مَیں کوڈی مَیں گھول

مَیں رانجھے دے پیار دی وَنجھلی مَیں مرزے دا تیر
مَیں سوہنی دے عشق دا وَرقہ مَیں وارث دی ہیر

مَیں پینچاں دی پگ دا شملہ مَیں عزت مَیں آن
مَیں رَسماں رِیتاں دا راکھا، میری اُچّی شان

مَیں راوی، مَیں بیاس تے جہلم، مَیں آں اٹک چناب
جیہڑا عشق دے باغ چ کھِڑیا مَیں اوہ پھُل گلاب

مَیں دھرتی تے پیار دا خِطّہ مَیں جنّت دا خواب
خلش جی مینوں دُنیا جانے میرا ناں پنجاب

ہرکھ

اُچّے ٹبّے جنڈ نیں
ڈھاباں دے وِچ پھُل
مَیحلاں سُورج کھا لیا
جُھگیاں دیوے گُل
دَھرتی بنجر ہو گئی
تھل بن گئے دریا
دُکھ اَج اَوترے ہو گئے
پترّلے گئی وا
بُھکھاں کھادا سوچ نُوں
عَقلاں لَے لئے پھاہ
مِرزے چھڈیا دیس نُوں
عِشق توں بے پَرواہ
صاحباں کیہڑی آس تے
بہہ جائے مَل کے راہ

بے زبان

ونجھلی تے پگڑی تیر تے کمان کھوہ لئی
میرے توں میری قوم دی پچھان کھوہ لئی
تہذیب دین واسطے ویلے دے حاکماں
میرے توں میری مادری زبان کھوہ لئی

بُھکھ

نوکر

روٹی کپڑے دے
تے کجھ نقد ریال
اِک ریال دے پنج روپیّے
عُمراں دی بُھکھ کٹن دے لئی چنگے نیں
وِیہہ[۲۰] وَرھیاں دا کڑیل گبھرو
دو وَرھیاں وِچ مَرِیل ہویا
شام نوں داجاں مارن والی کدوں دی مَر گئی
وَڈے بکسے وِچوں کڈھیا
زَم زَم دے نال دھوتا ہویا ماں دا کھپّن
تِیہہ[۳۰] وَرھیاں دی بھَین دا زیور

تے کجھ کپڑے
نیاہیں دی پہلی گھنیوں اَجے نہ چھٹی
نہ بنیا نواں مکان
نا لے جج تے نال پیار
کردا کل جہان
ویرنے لگدے جان

سُورمے

اَساں جھُوٹ نُوں سچ بنایا
ملی سچ دے موُنہہ تے سیاہی
سُورمیاں توں کھُونڈے کھوہ لئے
اَساں بنجاں دی پگ لاہی
چرخے گڈھ تر بجنوں سُٹّے
اَساں اٹیرن ساڑے
سالواں نوں اَساں اگّاں لائیاں
اتے رَتّے جوڑے ساڑے
گھوڑی چڑھن توں پہلاں لاڑے
اَساں سُولیاں اُتّے چاڑھے
فیر وی ساہنوں بُزدل آکھو
فیر وی اسیں ہاں ماڑے ؟

یاداں

ساں نِکّے نِکّے ہوندے
اسیں پِنڈ دے کُڑیاں مُنڈے

اَساں نِم دے تھلّے بہناں
فِر مائی عُمراں نے کہناں
مُنڈے کھیڈن کِھدّو کھنڈی
کُڑیاں کھیڈن ٹھناں

اَساں دَب کے کھیڈ مچاؤنی
فیر بہہ کے جُگنی گاؤنی
جَد رُت ساون دی آؤنی
اَساں نِم تے پِینگ چاپاؤنی

سب لمّے لین ہلارے
مائی عمراں دے پچھواڑے

فیر بدّل آونا گج کے
اوس مینہ ورساونا رج کے
اساں روّلا پانا رل کے
پنڈے تے گارا مَل کے

اساں پانی دے وچ کدناں
فیر تلک تلک کے ڈگناں

جد روندیاں نے گھر جانا
فیر بھیناں نے پرچانا
اماں نے سینے لانا
کوئی مٹھا بول سنانا

اَج گُزرے سال مہینے
ہُن کوئی نئیں لاندا پینے
اوہ کِدھر گئے دِہاڑے
کوئی دیوے پرت اُدھارے

ہیں دیاں جوانی اوہنوں
جیہڑا بچپن موڑے مینوں

اِکتارا

آؤ!
میرے نال کھیڈن والیو
گُذرے ہوئے جیون دا
اِک پَل موڑ لیائیے
آؤ رَل کے گلاں کریئے
آؤ رَل کے گائیے

جیون دے نال ہنڈن والے دُکھاں نُوں بُھل جائیے
آؤ بنائیے گگھو گھوڑے
ریت دے گھر بنائیے
آؤ کھیڈ رچائیے

کاں دے بچّے پھڑن دی خاطر پپلاں اُتّے چڑھئے
آؤ کھیڈئیے لکن میٹی اِک دُوجے نُوں پھڑئیے
پر میرے نال کھیڈن والیو

ہُن نہیں مَیتھوں بھجیا جاندا
دل دا روگ اے وَدھدا جاندا

خورے کِس پل
اِکتارے دی تار نے وی ٹُٹ جانا
رُوح دے پنچھی نے فر خورے
کیہڑے کُوٹ نوُں اُڈ‍نا

نال میرے رَل کھیڈن والیو
میرے کول نہ آؤناں
نِیتے ہوتے کِسے وی پَل نوُں
کدی نہ موڑ لیاؤناں
ایہہ کم کدی نہ کرنا
جیوندیاں دے نال جیوندیاں رہنا
مویاں نال نہ مَرنا

چُپ

کوئی آوے میرے شہر دی
ایہہ صدیاں دی چُپ توڑے

ایہہ ٹُٹیاں ہویاں ڈنگاں
ایہہ پاٹیاں ہویاں پگاں
ایہہ گونگیاں بولیاں گلیاں
ایہہ اُجڑے اُجڑے ویہڑے

ایہہ فجراں دے رنگ کالے
ایہہ سہمیاں سہمیاں رُتّاں
ایہہ تِڑکے تِڑکے چہرے
ایہہ پتھراں ورگیاں اکھّاں
اکھّاں وِچ خوف دے ڈورے

ایہہ ٹُکیاں ہویاں جیبھاں
ایہہ ٹُٹیاں ہویاں قلماں
ایہہ کھِلرے کھِلرے اکھر
کدی جُڑ نہیں سکنے جیہڑے

کوئی آوے میرے شہر دی
ایہہ صدیاں دی چُپ توڑے

راٹھاں دی تارِیخ

ایں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پُچھدے او ساڈا ناں
سانوں جمیا پنجاں پانیاں
ایہہ دھرتی ساڈی ماں

سانوں لوری دِتی موسماں
ساڈا پُچمیا مکھ ہوا
اساں نال پھلاں دے کھیڈیا
ساڈے دُکھ سن بھین بھرا

سانوں کیہڑی ماں نے جمیا ؟
اسیں کِسدے پُتر ساں ؟
ساڈی سوچ نوں کھادا کرڑکیاں
اسیں بُھل گئے اپنا ناں

اسیں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پُچھدے او ساڈی ذات
ساڈا سُورج سونا وَنڈدا
ساڈی چاندی، وَنڈے رات

اسیں مرزے وَرگے سُورمے
اسیں بھٹی وَرگے شیر
سانوں تارے دیہن سلامیاں
سانوں سجدہ کرے سویر

اَج کِکھوں ساتوں تُل گئے
ساڈی پُچھے کوئی نہ ذات
اسیں گھیٹیاں دے وِچ رُل گئے
سانوں بُھل گئی اپنی ذات

اسیں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پچھدے او شہر گراں
جتھے جھمر پاون ٹاہلیاں
جتھے بوہڑ دی ٹھنڈی چھاں

جتھے بابل عزتاں پالدے
جتھے بھیناں مان بھرا
جتھے لاج نبھاون لاڈیاں
جتھے گہنا شرم حیا

اج کھجل ہوتے زمین تے
سانوں جھلدی نہیں کوئی تھاں
ساڈا اپنا آپ گواچیا
سانوں بھل گئے شہر گراں

اسیں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پچھدے او ساڈا حال
اسیں اپنے آپ نوں بالدے
اج سوچ دا بالن بال

ساڈے جسموں رُوحاں دُکھ نیں
ساڈے تَن مَن لِیر و لیر
ساتھوں ساریاں شاناں کھُسیاں
اسیں ہو گئے اَج فقیر

سانوں ویلے ویلن ولیا
جیویں ویلی جاتے کپاہ
نہ اکھاں دے وِچ اتھرو
نہ سینیوں اُٹھدی ہاہ

اسیں چاک ساں اپنے عِشق دے
ہُن بن گئے جگ دے چاک
اَج ساڈے سَر وِچ رڑکدی
پئی سَت راہواں دی خاک

سانوں ویلے ایسا کیلیا
ساڈے مَر گئے نیں احساس
اسیں اپنی رَت نوں پیوندے
اسیں اپنا کھاندے ماس

اسیں اپنے شہر نوں ڈوبدے
اسیں آپے توڑ دے بنّھ
اسیں اپنے گھر نوں لُٹ دے
اسیں آپے لاوندے سنّھ

اَساں جیہڑے جمے سُورمے
اوہناں باہنواں لتیاں وڈھ
اَساں جیہڑی سوچ نوں پا لیا
اوہنوں دیسوں دِتّا کڈھ

اسیں راکھے ساں دیس پنجاب دے
سانوں ویلے کیتا ہیچ
اَج اِک ویلے دی بھکھ لئی
اسیں بچّے ویندے ویچ

سانوں ویلے قیدی کر لیا
ساڈے چار چُفیرے جال
ساڈا ماضی کتے گواچیا
ساڈا کیہ پچھدے او حال

اسیں واسی دیس پنجاب دے
اسیں جگ دے ہوئے غلام
اَج گل وِچ بُھکھ دے طَوق نیں
سانوں کیہڑا کرے سَلام

یاد

آ

میرے کولوں دی لنگھ جا

جسراں چیت مہینے دے وِچ

پھُلاں کولوں واء

اپنے نال توں لے جا

میرے جُثّے دی خُشبو

ایس خُشبو نوں نال لے جا کے

وَنڈ دیویں وِچ کِکراں

کِکراں دے جد پھُل کھِڑن گے

میرا چہرہ یاد آوے گا

پھلیاں توڑ کے سُنگھیں گی تے

فِر آوے گی

میرے جُثّے دی خُشبو

لنگھیں نیڑے ہو

تخلیق کار

سی جیہڑے ویلے
اساڈے رَب نے
اُداس رُوحاں نوں جسم دِتّے
تے فیر جسماں دے چہریاں تے
ایہہ لیکھ دِتا
تُسیں او شاعر،
تُسیں مُصوّر،
تُسیں لکھاری
تے ایس کلمے دے پچھّوں لوکو!
اُداسی ساڈا نصیب ہوئی
اُداس نہیں جے
جہان اندر
اَساڈے وَرگا
کِتے وی کوئی!

جیون

سارا جیون سُولی اُتّے
کیہڑا کٹّے
اپنی قورلتی ٹُویا ایتھے
کیہڑا کڈھے

روٹی دی تے بُھکھ جیون دی
کدی نہیں مُکدی
عشق دی چوری، پُھل دی خُشبو
کدی نہیں لکدی

اوہ مرجاندے جیہڑے سچ توں
ڈرجاندے نیں
اوہ جیوندے نیں جیہڑے سچ لئی
مرجاندے نیں

آکدی اے زندگی

آکدی اے زندگی مینوں وی پل کے ویکھ لے
میں ترا سایا واں مینوں وی پرت کے ویکھ لے

تیری خاطر پنڈ صدیاں دا میں کسراں کٹیا
کس جہانوں نکلیا میں کس جہانے سٹیا

تیرے لئی میں ویکھ آکے بھیس کیہ کیہ بدلیا
کس طراں میں تڑفیا تے کنج پل پل ترسیا

تیری خاطر میں چل چھڈے جنگلیں رہندا رہیا
تیری خاطر نال طوفاناں دے میں کھیندا رہیا

تیری خاطر اگ دے دریا دے وچ تردا رہیا
تیری خاطر زندگی میں دار تے چڑھدا رہیا

تیری خاطر زہر پی بیٹھا واں کئی وار میں
تیری خاطر پتھّراں دے نال کیتا پیار میں

تیری خاطر دِل دے اِکتارے تے میں گاؤندا رہیا
تیری خاطر میں تے تتّی ریت تے سوندا رہیا

تیری خاطر ننگے پیریں طور تے جاندا رہیا
تیری خاطر جوگی بنیا مُندراں پاندا رہیا

تیری خاطر میں سمندر ویکھ لے نیں پھول کے
تیری خاطر ویکھ لے پہاڑاں دے سینے کھول کے

تیری خاطر فجر دے متھّے نوں چمکاندا رہیا
تیری خاطر رات دی میں زُلف سُلجھاندا رہیا

تیری خاطر امبراں نوں ہتھ پا بیٹھا واں میں
تیری خاطر تاریاں تے ڈیرے لا بیٹھا واں میں

تیرے لئی قربان اپنے تن تے من کیتے نیں میں
تیری خاطر پچھ نہ کیہ کیہ جتن کیتے نیں میں

آ ذرا اک وار میرے رُو برُو تے ویکھ لے
شوق میرا ویکھ میری جستجو تے ویکھ لے

مُدّتاں ہویاں نیں تینوں بھالدا پھرنا واں میں
ساڑ دا سینہ تے جُثّہ گالدا پھرنا واں میں

میرے خُدایا

زمین اُتے بنے خداواں دے
اے خدایا۔
شہنشاہواں تے بادشاہواں دے بادشاہا
تیرے باہجوں مرے خُدایا
کنہاں دے کولوں امن دی خاطر
میں بھیک منگاں
کہ : تیری دھرتی تے حاکماں نے
حیات تیرے ای بندیاں دی ہے تنگ کیتی
اُمن دے ناں تے ہے جنگ بازاں نے ہے جنگ کیتی

اے میرے مولا
میں کس دے کولوں زمین دے موسم اُدھار منگاں
کہ : سارے موسم زمین دے اُتوں
زمین دے واسی نیں آپ کھا گئے

ایہہ رنگ پھلاں تے پتراں دے بیاہ کر کے
زمیں دے سینے تے پھٹ لا گئے
ایہہ تھک وَنڈ دی ہوا دے مالک
مَیں کس دِے کولوں ہوا داں نویاں اُدھار منگاں
کہ: ہُن ہوا داں نیں زہر بھَریاں
ایہناں ہوا داں نے زہر سارا
ساری دُنیا تے وَنڈ دِتّا
اُڈّن والے پکھیرُواں نوں وی مار دِتّا
چَرن والے ڈنگراں نوں وی ساڑ دِتّا

ایہہ ساہ حیاتی دے دین والے میرے داتا
اُدھار منگاں کس دے کولوں میں زندگی نوں
ضعیف بندے شفیق ماواں
جوان لاڑے تے لال وَنگاں
اوہ بال سوہنے، جوان ناراں، جوان لاشے
معصوم چہرے تے پاک ہاسے
مَرن توں پہلاں نیں جیہڑے مر گئے
لہو دے دَریا دے وچ تَر گئے
ایہناں دے ساہواں نوں کس توں منگاں

کہ : سارے ساہواں نوں
آخری اِک ساہ بنا کے
ہے جنگ بازاں نے وِچ دُھوں دے کھلار دِتّا

مرے خدایا
میں کس توں ہاواں اُدھار منگاں
کہ ہن تے ہاواں نوں بھرن والے
فراخ سینے ای پاٹ گئے نیں
تے نیں ندیاں دا سارا پانی
ای سُک گیا اے تے مُک گیا اے
ہن اکھاں نے دی ہے پتھراں دا لباس پایا

حُسن دھرتی نوں دین والے
اے چِتر کارا
میں کس دے کولوں سفید کپڑے دا کفن منگاں
کہ سارے لیڑے تے نال لہو دے نیں لال ہو گئے
تیری زمیں تے نیں جنگ بازاں نے
ٹوئے کڈھے تے چھیک کیتے
شہر جنگل تے پنڈ سارے

پھوڑیاں دے نیں وانگ کیتے
سڑیاں ہوئیاں تے لہو چ ڈُبیاں
بے اَنت لاشاں دے واسطے میں
لبّیاں کُوتے کھتّے کھتّے
قوراں کڈھاں تے کتنے گڈاں
کون پا وے گا آکے ایہناں تے
وین لمّے تے چیک ہاڑے
تیری دھرتی تے اَمن ہووے گا
کِس دہاڑے
مزیلاں توپاں تے راکٹاں دے
بماں ٹینکاں تے لانچراں دے
کھڑاک اندر
آواز میری گواچ گئی اے
آواز میری گواچ گئی اے
میرے خدایا : میرے خدایا

تیرا خواب (قائدِ اعظمؒ)

تینوں لکھ سلاماں بابا
ہیں اِک تیرا کاماں بابا

جد دی ہوش سنبھالی بابا
ویکھی نہیں ہریالی بابا

تیرے دیس دے واسی بابا
خاطر آزادی دی بابا

اَج تک ہوندے پئے قُربان
آزادی دی اُچّی شان

دیس ترے نوں چوراں کھادا
اَپنیاں کھادا ہوراں کھادا

اُچیاں کندھاں چار چوفیرے
پُتر قیدی ہو گئے تیرے

دیس دی دِھی دے کُھلّے وال
روندے ننگ مُنگے بال

ہر گئے نیں مزدور نمانے
ہالی ہو گئے نِموّ جھانے

حق لئی جیہڑا واج اُٹھاوے
سُولی اُتے ٹِنگیا جاوے

دیس دے بندے نیں مجبُور
تیریاں سوچاں جِیبھا چُور

دیس ترے وِچ گھپ ہنیرا
کد ہووے گا سوہنجھ سویرا

حاکم بن گئے نیں حیوان
بے وس ہو گئے نیں انسان

غیراں کولوں منگ منگ کھائیے
آزادی دے نعرے لائیے

تیرا خواب ادھورا بابا
کون کرے گا پورا بابا

تھکیواں

ست سمندراں دے وِچ تَر کے
ویکھ لیا اے
دَھرتی دی ٹیسی تے چَڑھ کے
ویکھ لیا اے
چھانویں بہہ کے دُھپّے سَڑ کے
ویکھ لیا اے
جیون دے لئی پل پل مَر کے
ویکھ لیا اے

ہُن تے جی کردا اے میرا
موت دے متھّے اُتّے لِکھ کے
جیون دا سرناواں
دُور
کِتے ٹُر جاواں
مُڑ کے پرت نہ آواں

پانڈی

پوہ پھُٹدی اے
ٹُر پینا واں
موڈھے تے اِک رسّہ پا کے
جِس دے نے وَٹ وی،
میرے ڈِھڈ دیاں وَٹاں ورگے نیں
لَم سلمے رستے
کالیاں پکّیاں سَٹرکاں
سوہنیاں نویاں کاراں وِچوں
واج آؤندی اے
بھار چکیں گا
میرا ننگا پنڈا اتک کے
کوٹ نے ٹائی والا باؤ
بوجھے وِچوں کڈھ کے مینوں
اِک روپیّا دیندا اے

میرے بھکھے ڈِھڈ دیاں وٹّاں دیوچ
ہور وی وٹ پے جاندے نیں
سُورج دے پرچھانویں وانگوں
میریاں آساں بُڈھیاں ہو ہو جاندیاں نیں
ٹُٹیاں تھکیاں بانہواں لے کے
رات دے گھپ ہنیرے دیوچ
گھر جدوں مَیں مُڑنا واں
مینوں گھر وی نظر نہیں آوندا
بال وِی میرے بُھکھے بھانے سوں جاندے نیں
تے میں اگلی پوہ پھُٹن دی
تاہنگ لگا کے سینے دیوچ
تارے گِن دا رہنا واں

بھُلیا ہویا

اِک دِن سُنیا
بھابی داراں
اِک مٹیار نوں کہندی سی
رہ رہ چیتے آندیاں نیں
گلاں اوس
طفیل دیاں
چاچے دین دا پُتر سی جو
کناں چنگا ہوندا سی
جداوہ نِکا ہوندا سی
کِناں سوہنا ہوندا سی
گلیں موہنا ہوندا سی
سبھ نال ٹھٹھا کردا سی
ہس ہس گلاں کردا سی
خُشیاں وَنڈ دا پھردا سی
دِلاں نوں گنڈھدا پھردا سی

پتہ نہیں کِس پاپی نے
اودھے ہاسے کھوہ لئے نیں
چُپ چپیتا رہندا اے
کل موکلا بہندا اے
سوچیں ڈُبیا رہندا اے
وِیہنیں کھُبیا رہندا اے

نظراں کس دیاں لگیاں نیں
سدھراں کِس نے ڈنگیاں نیں
اودھے مُنہ تے رُوپ نہیں تکیا
کنی بہاراں لنگھیاں نیں

بے سمجھی وِچ بھابی داراں
کِنیاں گلاں کر گئی سی
اکھیاں دے وِچ ہنجو بھر کے
اوہ مٹیار
خورے کِسراں گھر گئی سی

سوال

اَج کوئی نہیں منصف لبھدا ئیں کنہوں کراں سوال
کیوں جھل گئے گاؤن جھلار تُوں تے سُک گئے نہراں کھال

اَج ملّاں شور مچاندیاں تے سُنی نہ جاوے گل
اَج ہاڑے پاؤن پنجالیاں تے رُندے پئے نیں ہل

اَج خورے کِتھے کھوہ لئی پپلاں دی ٹھنڈی چھاں
نہیں بال ایانے کھیڈدے نہیں واجاں دیندی ماں

کیوں گبھرو پیلے زرد نیں تے بُھسّے بُھسّے بال
اَج خورے کِتھے کھوہ لیا اوہ سالُو دا رنگ لال

اَج تھاوَں تھائیں اُداس نیں کیہ بھینیاں تے کیہ ویر
اَج بال پئے چیکاں ماردے ماواں دے سُکّے شیر

کیوں اُدھل گئیاں رونقاں کیوں چُپاں چار چُفیر
کوئی کڈھدی نہیں کروشیا کوئی اُن دی نہیں جنگیر

سبھ بُھلّیاں اَج دندا سڑے ہندی دی بُھلّی ریت
اَج کوئی نہیں گاؤندی گھوڑیاں نہ گِدّا تے نہ گیت

نہیں کڑیاں کردیاں میڈھیاں نہیں مَل کے ہندیاں راہ
ٹُٹ گئے نیں چرخے رانگلے تے پھُٹ پھُٹ روندے گیاہ

اَج ہو کے بھردیاں پُونیاں اتے سہک رہی اے تند
اوہ کتھے ہیر سہیلیاں تے سہتی ورگی نند

اَج جُھنڈے لیر و لیر نیں تے لُوں لُوں مارے ہاہ
اَج نیلے ہوئے اُداس کیوں ونجھلی دے کھُسّے ساہ

باغیں نہیں کوئل بولدی نہیں بینڈا لاوندا راگ
اَج مرزا سُتّا سُول گیا نہیں صاحباں کہندی جاگ

کیوں ڈیرے سُنجے ہو گئے کھیڈاں دے مُکّے چا
اَج پِتّے کُرلاندے رُکھ نیں کیوں پنگھیاں دِتیاں لا

اَج لنگھیاں کِتّے وساکھیاں اَج کون وجاوے ڈھول
اَج کوئی نہیں جُگنی گاوندا ماہیے دے بُھل گئے بول

کدی اِک سی سوہنی رُڑھ گئی اَج رُڑھ گئے شہر گراں
اَج کوئی وِی عِزّت بیگ نہیں جو پاوے پیر چھناں

اَج جوگی جوگ نوں بُھل گئے نہیں گرُو ادہناں نوں یاد
اَج حُجرے شاہ مقیم دے جا کون کرے فریاد

اوہ کتھّے کِھدّو کھونڈیاں اوہ کتھّے تیر کمان
اَج سہمیاں سہمیاں سُدھراں تے تھر تھر کنبے جان

اَج چوُچک اَگے جا کے پیٹے قاضی چُغلی لان
اَج کیدو وِچ میت دے پیا دیندا پھرے ڈان

اَج پنڈاں وِچ اداسیاں تے شہراں وِچ ہنیر
کِس کھوہیاں مہر محبّتاں نفرت دے لاتے ڈھیر

اسیں پُرزے بنے مشین دے ساڈی نچڑ گئی اے رَت
اسیں ڈُب گئے وِچ ہنیریاں اَج نہ دیوا نہ بَت

سانوں بُھکھ نے گھیرا پا لیا سانوں پانی دیوے کون
اَج چیکاں ساڈے بخت نیں اسیں نخراں گا ہئے گاون

اَدبی اجلاس

کٹھیاں بہہ کے
اِک دُوجے نوُں
اپنے دُکھ سُناتیے
نویں نویں دُکھ لبھن دے لئی
مُڑ کے وِچھڑ جاتیے

خوف

اَساں حیاتی دے مکھڑے تے
پتّھر مارے
تے لہو ڈُلھیا
ڈُلھن والے لہو دے وِچوں
نویں حیاتی جمّی
جمّن والی نویں حیاتی دے مُکھڑے تے
کیہڑا پتّھر مارے
اپنے لہو دے خوف دے پاروں
ڈر گئے سارے

ویلا

دِن چڑھیا جد لُک گئے تارے
ہِل دا گھگھو دا جاں مارے
لے کے ڈبہ ٹُکر والا
چھیتی چھیتی آ
ٹُنگ لے بانہواں
پہیہ دے پیتھر
حق حلال دی کھا.

شام پئی دِن ڈھل گیا سارا
گھگھو پیا کُرلا دے
لوتے لوتے گھر نوں سجناں
ٹُردا ٹُردا جا
ترٹکے آ

وچھوڑا

جِتھے وَگدی اے راوی
جِتھے چلدا جھناں
ہیٹھاں چرخے دی کوک
اُتے پپلاں دی چھاں

جِتھے پایا اَساں پیار
جِتھے کیتے اقرار
کویں بھُل گیا توں
مَینوں بھُل دی نہیں تھاں
جِتھے وَگدی اے راوی
جِتھے چلدا جھناں

مَینتھوں رُس گیا ہا سا
مینوں بھُلیا دَندا سا

نہ اوہ مہندی والے ہتھ
نہ اوہ چوڑے والی بال
جتھے وگدی اے راوی
جتھے چلدا جھناں

توڑاں چوڑی کڈھاں فال
کہنوں پچھاں تیرا حال
انج بیتے کتنے سال
کدی بولیا نہیں کاں
جتھے وگدی اے راوی
جتھے چلدا جھناں

اَپھّل

ایس رُت دے وِچ
اَیسے وی کئی پھُل کھِڑے نیں
جنہاں وِچوں
ہُن مَینوں خشبو نہیں آوندی
جنہاں دے رنگاں تے
ہُن اعتبار نہیں آوندا
جنہاں دے حُسن تے
مَینوں پیار نہیں آوندا
اَیسے وی کئی پھُل کھِڑے نیں

اِک احساس

اِک پاسے دے
کندھے نال ٹنگی
میرے باپ دی مُورت
دُوجے پاسے ویہڑے وِچ نیں کھیڈدے میرے بال
مَیں دریا دے پُل دے وانگوں
دوناں دے وچکار

وَرھیاں دے ایس پاڑ پتے نُوں
سیُون دا چارہ
رنگاں بھریاں تصویراں وِچ کالی مُورت
(دِل دی اکھیوں وِسّری صُورت)
مُورت میلی ہوندی جاندی
اپنے ہون دی اصلیت نُوں
کھوندی جاوے
بُھلدی جاوے

بُلّھے شاہ دے حضور

بابا جی!
مَیں اوتھے وَسناں
جتھے سارے اَنّھے
نہ کوئی میری ذات پچھانے
نہ کوئی مینوں مَنّے

بُزدِل

اوہدے تیکر جا نہ سکاں
دِل دی گل سُنا نہ سکاں
اندر جھاتی پا نہ سکاں
مُکدی گل مُکا نہ سکاں

طاعُون

گُونگے، بولے، لُوہلے، لنگڑے
کوہڑیو لوکو
ٹُٹے بھجے شہر دے اندر
رِنج وسدے او
جیہڑے شہر چ
بُھکھے کُتّے
دھوناں چک چک روندے نہیں
جتھے دِن نوں اُلّو بولن
راتیں ڈیناں وال کھلار کے چیکن
جتھے بھوتاں ڈیرے لائے
جتھے اسماناں توں ٹُٹ کے کوئی تارا نہیں آوندا
جتھے سُویاں دے وِچ دیوے ٹُردے

جتھے جنگلی چوہیاں رَل کے
طاعون دے زہر کھلارے
جتھے زندہ رہن دی خاطر
مَر گئے سارے
اوس پرانے شہر دے اندر
کنج وسدے او

پَندھ

سجنو!
ساڈیاں لمیاں عُمراں
لمّا جیون
وَرھیاں دا ایہہ جیون
اساں پل پل کر کے کیتا

ڈنگر کھادے
دَریا پیتے
اَنّ مُکایا
فِر وی بُھکھّے
کجھ نہ پَلّے کجھ نہ کھٹیا

ٹُردیاں ٹُردیاں
ساری دَھرتی گاہی
پیر وی لمّے ہوتے

فِردی پندھ نہ مُکیا

اَساں ٹوٹیاں دیوچ بہہ کے
اَسماناں وَل تکیا
ساڈیاں نظراں لمّے پینڈے کیتے
سُورج توں دی پَراں دیکھن دا
چارا کیتا
اکھیّاں اَنھیّاں ہوئیاں
کجھ نہ تکیا
مَرن دی خاطر
سوچ دی سُولی چڑھ گئے
فیر نہ موئے
ساڈے جُثّے پتھّر ہوئے
نہ ہَسّے نہ روئے

ابنِ مریم

صدیاں پچھوں ایس دھرتی تے
فیر اِک عیسےٰ پیدا ہویا

کاسا لے کے در در پھریا
پورب پھریا پچھم پھریا
پیار محبّت ونڈدا پھریا
ٹُٹّے رِشتے گنڈھدا پھریا

لوکاں اوہدا کاسا کھوہیا
عقلاں اُتّے عیسےٰ رویا

دھرتی کنبی انبر جُھریا
سارے جگ وچ رولا ای رولا
کوئی آکھے ایہہ نھیری جھُلّی
کوئی آکھے ایہہ وا ورولا

سبھ نے اپنا بوہا ڈھویا
آون والا بد دِل ہویا

خُون دیاں برساتاں ہوئیاں
کالیاں سڑکاں رتیاں ہوئیاں
کوٹھے، جُھگّے فوراں چوئیاں
بچّے کُس گئے ماواں روئیاں

فیر وی ساتھوں کجھ نہ ہویا
سُولی چڑھ کے عیسیٰ مویا

ویلے نے آوازہ لایا
فِر کوئی آوے مریم جایا

پھٹ تے پھاہیا کون دھرے گا
مرن توں پہلاں کون مرے گا

ایہہ سُن کے پتھرا گئے لوکی
چُپ دا موہرا کھا گئے لوکی

سوالی

اے یورپ جان دا ایں توں
کدی توں وی سوالی سیں
توں ایہناں گوریاں ہتھاں دیوچ کشکول پھڑیا سی
توں چنا اکالیاں دے کول جا کے بھیک منگدا سیں
پر اج میں وی سوالی آں

میں اوہناں کالیاں دے وچوں تینوں ملن آیا واں
جنہاں دے بخت وی کالے نیں
کالے رنگ دے وانگوں
جیہڑے اپنی ہوا وچ
اپنیاں رُوحاں دے مٹھے گیت نہیں سُندے
تیرے وسنیکاں وانگوں
جیہڑے سوہنے خواب نہیں تکدے
جنہاں دے پانیاں نوں وی
توں سانجھا رہن نہیں دتا

جنہاں نوں بھکھ دے بدلے توں اسلحہ دان کیتا اے
میں اوہناں بھکھیاں دے لئی
تیرے اگے سوالی آں
میں تیری نظر کرناواں
جو میرے کول ہے بچیا
توں میرا ہنر، میرا فن، مرے شاہکار وی لے لے
توں میری سوچ، میری عقل میرا پیار وی لے لے
میری ہر چیز توں لے لے
جیہڑی تینوں پسند آوے

پر اے یورپ
توں میری شانتی دے دے
توں میری شانتی دے دے

مُجرم

(شیخ مظفر دے ناں)

لوکو!
اسیں ضمیر دے قیدی
ساڈیاں جیبھاں وَڈّو
سانوں سنگلاں دے نال بَنّھو
سانوں کوڑے مارو
سانوں وِچ کچہری سَدّو
ناں جے
سانوں وی کوئی مُنصف لبھّے
جس دیاں اکھاں پتّھر ہودن

جس دا کوئی ضمیر نہ ہووے

نجومی

میرے دیس دیو وسنیکو
میری گل تے کن دھرو
میں تہاڈی جمّن پتری ویکھ لئی اے
سُنو!
تہاڈیاں کھیتاں دے وِچ
بھکھ اُگے گی
مِلاں وِچ بندوقاں
تہاڈیاں کوٹھیاں اُتے
ہُن تے کانواں آ ملنے پا لئے نیں
دھوناں اُچیاں کرن دا دَل
ہُن نہ سِکھنا
دھوناں اُچیاں کرن والے سِر
لہہ جاندے نیں
منگن والے نوں خیر نہ پانا
منگ کے کھانا
تہاڈی قِسمت دے وِچ ربّ نے ایہو لِکھیا اے

اُڈیک

دِھیاں دُور دیا ہیاں
وِیر نہیں لیندے سار
کدی کدائیں بابلا
توں تے پھیرا مار

مِٹّی دی خُشبو

مِری دَھرتی مِری ماتے
تُوں مینوں جان دی ہو دیں گی صَدیاں توں
بڑی مُدّت دے پِچھوں میں
تری مٹی تے آیا واں
ترا داسی ہاں صَدیاں توں
میں تیری کُکھ دا جایا
بھلا کِنج بُھل سکنی ایں
تُوں میرا نام نی ماتے
الف توں لے کے یے تیکر
ایہہ سارے حَرف میرے نیں
ایہناں حَرفاں توں میرے
دَن سونے نام بن دے نیں
میرے ہر نام توں واقف نیں
تیری [illegible] دے جاتے
میں ایہنا [illegible] واں

میں ایہناں نال پلیا واں
میں ایہناں نال ہسیا واں
میں ایہناں نال رویا واں
تے ہر دُکھ سُکھ دے وِچ ماتے
میں ایہناں نال رُلیا واں
مرے سنگی مِرے بیلی مِرے چاچے مِرے ناتے
ایہہ سارے جان دے مینوں
توں وی پہچان لے مینوں
ترِی مِٹّی دی خُشبو
میر یاں ساہواں چوں آؤندی اے
مِری رَگ رَگ دے وِچ چلدا اے
لہو بن کے ۔ تِرا پانی
ایہہ ندیاں، کھیت نہراں
ایہہ جھلاراں کھیت تے بَنّے
ایہہ کندھاں کچّیاں کوٹھے تے ڈھارے، بُوہے تے چھنّے
ایہہ چھپّڑ دیہلیاں گلیاں تے نالے بوہڑ دے سائے

ایہہ بوٹے دی دھریکاں دے
جیہڑے ہتھیں سی مَیں لائے
ایہہ سارے جان دے مینوں
توں دی پہچان لے مینوں
بڑی مدّت دے پچھوں میں تری مٹی تے آیا واں
میں دُنیا وچ نی مائے
یتیماں وانگ پھریا واں
ترے دُکھاں جہی لوری
نہیں لبھی ساری دُنیا تے
نہ لبھے گیت مینوں تیریاں ٹھنڈیاں ہواواں دے
نہ لبھے آسرے مینوں کِتوں بھیناں بھراواں دے
ترے توں دُکھ ہوکے کجھ نہ کیہ حال سی مائے
بگانے دیس رُلدے نیں ترے کئی بال نی مائے
ایہہ ککھوں سانویں تُلدے نیں ترے پتے لال نی مائے
پرائی ماں پرایا بال سینے کنج لاؤندی اے ؟
بھلا سُولاں دے اُتے وی کسے نوں نیند آؤندی اے ؟
میں جیون جاگ کے کیٹا اے ایہناں نال نی مائے

کئی صدیاں دے جگراتے توں
اکھاں پاٹ گئیاں نیں
ایہہ جُبثہ تھک گیا میرا
میری سدھراے ہُن مائے
ترے سینے تے سوں جاواں
میں تیری خاک توں جمیا
میں تیری خاک ہو جاواں

بے اَتبارا

جس شاعر نوں اِنساناں نال پیار نہیں ہوندا
جیہڑا شعر اوہ کہندا اے شاہکار نہیں ہوندا
اپنی ذات دے خول چوں جیہڑا باہر نہیں آوندا
خلش اوہدیاں تحریراں تے اتبار نہیں ہوندا

میں کیڈا چنگا ہویا

جے ڈنگر چار دا ہوندا
میں ڈھولے مار دا ہوندا
نہ ہوندی دِل دے وِچ نفرت
نہ جانوں پیار دا ہوندا

کُونج

کئی لنگھیاں مست بہاراں وے
بچپن نوں دا جاں ماراں وے
رو رو کے رات گزاراں وے
ہُن کوئی نہیں لیندا ساراں وے
کر کلی چھڈیا ئے سئیاں نے
مرے جیڈیاں میرے جہیاں نے
دھو پیر پازیباں پاواں وے
مینوں بھیڑیاں لگن راہواں وے
کندھاں نال کھہندی جاواں وے
نہ اُڈیاں بھوں تے لاواں وے
جدوں گِدا پایا سئیاں نے
مرے جڈیاں میرے جہیاں نے

چک گوریاں گوریاں بانہواں وے
ہتھاں وِچ مُکھ لکاواں وے
میں دوہری ہوندی جاواں وے
کدی اپنا آپ چھپاواں وے
جدناں لیا تیرا بیاں نے
مرے جڈیاں میرے جھیاں نے
وا کنگھیاں پھُل بناتے وے
اکھیاں وِچ کجلے پاتے وے
مہندی نال ہتھ رنگاتے وے
متھیاں تے ٹِکے لاتے وے
لے سِراں تے سالوبیاں نے
مرے جڈیاں میرے جھیاں نے
پھُلاں دا سہرا لایا توں
چڑھ گھوڑے اُتے آیا توں
گل کیسری بھانا پایا توں
جد ویہڑے ساڈے آیا توں
ترا سِہرا گایا سیاں نے
مرے جڈیاں میرے جھیاں نے

ہیں پھڑ پھڑ رو واں تھماں نوں
کدی بابل نوں کدی اماں نوں
کیوں بھلاں بیتیاں گلاں نوں
ہیں ڈک نہ سکی چھلاں نوں
جد دل وِدھیا کیتا سیاں نے
میرے جڈیاں میرے جھیاں نے

ہیں آ بیٹھی گھر تیرے وے
خوشیاں نے لائے ڈیرے وے
سدھراں نے رنگ کھلیرے وے
میرے کرکے شگن وِدھیرے وے
رل بھنگڑے پائے سیاں نے
مِرے جڈیاں میرے جھیاں نے

تونہہ جد دا ہویا اوھلے وے
دِل راہواں تیریاں ٹولے وے
دِل سڑ سڑ ہویا کولے وے
کیوں اکھ پئی ہنجو ڈوہلے وے
نہ پچھیا آ کے سیاں نے
مِرے جڈیاں میرے جھیاں نے

میں رووان اَج تقدیراں نُوں
کوئی ڈکے وَگدیاں نیراں نُوں
کوئی جوڑے پاٹیاں لیراں نُوں
کوئی پاوے خبر فقیراں نُوں
کیوں نکھڑے موڑے سیاں نے
مرے جڈیاں ہیرے جہیاں نے

اَج کوئی نہ پاندی پھیرے وے
اَج کندھاں چار چفیرے وے
مینوں وَڈ وڈ کھان ہنیرے وے
پئی جاپے موت بنیرے وے
ہُن چھڈیا مینوں سیاں نے
میرے جڈیاں ہیرے جہیاں نے

وائٹ ہاؤس

جی کردا اے
تلی تے رکھاں
تپدا ہویا سورج
تے میں پچھاں
کیہ تقدیراں نیں ہن بنجنا!
ساڈے نویں جہان دیاں
دھرتی تے اسمان دیاں

وَنڈ

اِک کُڑی سی پَیسے مَنگدی
جِدے کپڑے تار و تار
اِک کُڑی پر
کار چ بہہ کے، مال روڈ دے اُتّے
ٹہکاں گئی کھلار
تے ٹُر گئی کار

ڈر

حق دی گل
بازاراں وِچ
حق دی گل
اخباراں وِچ
سارے سُن دے
سارے پڑھدے
عمل کدی نہیں کردے
میرے شہر دے سارے بندے
حق منگن توں
ڈر دے

کشمیر

وَرھیاں توں بیس دَھرتی اُتّے
بھَٹّی تپدی پئی اے
اُتّے بیٹھی کالی ماتا
بانجاں پئی ہلاوے
دانیاں دی تھاں
بھٹّی دیوچ بندے بھُندی جاوے!
کیہڑا اَگ بجھاوے؟

اسیں وارث پنجاب دے

میرے سوہنیو! شاعرو! قلمکارو!
اپنے قلم نوں چھُوّی بنا دیئے

حق کھوہ لیئے فیر ظالماں توں
سُتّا ہویا پنجاب جگا دیئے

پیلے متھاں تے لا دیئے چا فیر مہندی
ونگاں سُکیاں باہنواں چ پا دیئے

کڑیاں رل کے رات نوں پاون گِدّا
گھڑے سِراں تے فیر چکا دیئے

فیر گوریاں چاواں دے دُدھ رڑکن
ٹُٹیاں چرخیاں نوں ماہلاں پا دیئے

بھیناں چُوریاں دے لے کے جان چھنّے
بُھکھیاں وِیراں نوں بھتّا کھوا دیّیے

ہل روک دیّیے اَج ہالیاں دے
لونگ نک دے فیر لشکا دیّیے

چھیڑو مجھیاں دے گاوندے پھرن ڈھولے
رَکتے کوڈی دا ڈھول وَجا دیّیے

گھبرو رَل کے جان فیر میلیاں نوں
رَکتے جُگنی دی ہیک لوا دیّیے

کُوکُو دی واج فیر پوے کنّیں
پینگھاں باغاں دے وِچ لمکا دیّیے

چُوں چُوں تے ٹک ٹک فیر سُنیے
اُجڑے کھوہواں نوں پاڑ چھے پا دیّیے

میرے سوہنیو! شاعرو! قلمکارو
آؤ ستّا پنجاب جگا دییے

چھڈو ہوٹلاں نوں چلو ڈیریاں تے
کوئی پیار دی گل سُنا دییے

راوی، اٹک، جھناں تے بیاس، جہلم
پنجاں ویراں دی شان ودھا دییے

چھلاں تیز جھناں دیاں ٹھل کے تے
چل کے سوہنی نوں پار لنگھا دییے

آؤ پُنوں نوں بھال کے تھلاں وچوں
فیر سسّی دا شہر وسا دییے

جنج موڑ دییے جا کے کھیڑیاں دی
رل کے رانجھے نوں ہیر ملا دییے

کٹک روکیے خان کشمیر والے
سُتّے مرزے نوں فیر جگا دیّیے

میرے سوہنیو! شاعرو! قلمکارو!
آؤ سُتّا پنجاب جگا دیّیے

ایس دیلے دے چوچکاں کیڈواں دے
شملے مٹی دے وچ رلا دیّیے

دُلّے بھٹّی جہے شیر دا ذکر کر کے
اکبر شاہ دا تخت ہلا دیّیے

دیس کریّیے چا پاک فرنگیاں توں
احمد کھرل نوں زُلف پھڑا دیّیے

توڑ سُٹیے ویلے دے جیل خانے
بھگت سِنگھ دِیاں بیڑیاں لاہ دیئیے

ایس دھرتی دی آبرو رکھ لیئیے
ماں بولی دے مان ودھا دیئیے

اسیں وارث پنجاب دے پانیاں دے
وارث شاہ دا خواب سجا دیئیے

بے حسی

کِس دی خُوشی مناواں ایتھے
کِس دا سوگ مناواں

جمن والیاں لئی ودھائیاں
مویاں دے لئی ہاواں

کیہڑے دَر تے مَتھا ٹیکاں
کِس توں منگن جاواں

سوچاں

سوچاں
دُکھ دی لمی رات دے وانگوں
مُکدیاں نہیں
سدھراں
کومل کُولی شاخ دے وانگوں
سُکدیاں نہیں
اِک سدھر لئی
لکھاں ترلے
لکھ کروڑ دُعاواں
سُورج چن ستاریاں وانگوں
رَبّ دی چُپ
گذرے ہوتے ویلے وانگوں
ایہدے کولوں کدی جواب نہیں آیا

اِنج اے حیراں
جُگنو دے نال سیک نہیں ہوندا
تریل نہیں پیاس بجھاندی
سوچاں دا پَندھ مُکدا ناہیں
سَدھر نہیں مَر جاندی

کل تے اَج

تُوں وی بابا بُڈھے وارے یورپ ویکھن آیا ایں
میرے پنڈ دیاں پیار سوغاتاں اپنے نال لیایا ایں

میرا وی ہُن دل کردا اے دیس دا پھیرا لاوَن نوں
اپنے گھر نوں ویکھن دے لئی اپنے پنڈ وَل جاوَن نوں

مُدّتاں بیت گئیاں نیں مَینوں یورپ دیوچ آئی نوں
دیس کدی نہیں بھُلیا مینوں پنج ندیاں دی جائی نوں

میرے آون دے مگروں بابا کنج گزرے نیں سال سُنا
پُچھ نہ یورپ والیاں گلاں دیس دا مینوں حال سُنا

دس خاں ہُن وی کڑیاں رل کے رات نوں گدا پاندیاں نیں
پانی دے نال بھر بھر بھانڈے ضد بضدی چاندیاں نیں

ہاڑ مہینے ہُن وی بڈھیاں گھراں نوں مٹی لاندیاں نیں
ساون مہینے وچ مٹیاراں ہُن وی پینگاں پاندیاں نیں

ہُن وی لوری دے کے ماواں بالاں نوں پرچاندیاں نیں
ہُن وی بھیناں چاواں دے نال اپنے ویر کھڈاندیاں نیں

دن دیہاراں اتے کڑیاں مہندیاں اجے وی لاندیاں نیں
ہُن وی جٹیاں سرگی ویلے دُدھ مدھانی پاندیاں نیں

کنکاں دی واڈھی دے ویلے ڈھول اجے وی وجدا اے
ساڈے پنڈ دے لہندے پاسے میلہ اجے وی لگدا اے

چاچا گنیا بوہڑ دے تھلے سر زبے دے لاندا اے
نہر دے کنڈھے بہہ کے رکو جوڑی اجے وجاندا اے

ہُن وی گبھرُو ڈانگاں کھُونڈے تیلاں نال چمکاندے نیں
ہن دی مُنڈے نیلے دیو چ ڈنگر چارن جاندے نیں

اَجے وی اُٹھ کے اَدھی راتیں وِیر جھلاراں جوندے نیں
کھوہ دی گادھی اُتّے بہہ کے اَج وی ڈھولے گاوندے نیں

اَجے دی شام دے ویلے پنڈ توں ڈار کانواں دی لنگدی اے
چھت تے بہہ کے مائی عمراں خیراں سُبھ دیاں منگدی اے

ہُن وی بابے بوہلے کولوں کُڑیاں مُنڈے ڈردے نیں
کچّا چھولیا توڑ کے اودھا اجے وی ہولاں کردے نیں

ہُن دی سارے بُڈھے رَل کے بوہڑ دی چھانویں بہندے نیں
رَل کے سارے حُقّہ پیندے رَل کے دُکھڑے سہندے نیں

دَس خاں وِکھّے ہُن وی لوکی پیار محبّت کردے نیں
رَل کے دُھپّاں دِیوچ سَڑدے رَل کے پالے ٹھردے نیں

نہیں کُڑتیے ہُن کجھ نہیں وِ تھے آپو دھاپی پے گئی اے
مہر محبّت، پیار حیائی قِصّہ بن کے رہ گئی اے

ہُن تے سنگت یاراں والی سُفنا بن کے رہ گئی اے
وَڈھ وَڈھ کھانا اِک دُوجے نُوں رِیت اولّی پے گئی اے

ہونیاں خواب خیال جھلاراں ٹیوب وے بلاں راہ ملّے نیں
بلداں دی جوڑی دی تھاں ہُن نویں ٹریکٹر آ گئے نیں

گھڑے مِٹّی دے ٹُٹ گئے کُڑیے گھر گھر نلکے لگّے نیں
گھر گھر دیو چ تیلی دی تھاں گھر گھر منڈوے لگّے نیں

پگاں دی گل کیتھے رہ گئی مُنڈے وال وَدھاندے نیں
ہیر تے مِرزا بھُل گئے سارے ہُن تے ڈِسکو گاندے نیں

کُڑیاں نے ہُن وال کٹا لئے گُت پراندے بھُلیاں نیں
ہُن تے وانگ شُداییاں اوتھے سبھ دِیاں زُلفاں کھُلیاں نیں

گھر گھر دیوچ پکھے چلدے کیہڑا چھانویں بہندا ای
گھر دیاں جِتیاں وِچ دی بندہ کل موکلا رہندا ای

نہ ہُن ویلن گُڑ تے شکر نہ ڈھُن ٹُجمبے بَلدے نیں
گنّے وَڈھ کے ہُن تے سارے ملّاں دے وَل گھلدے نیں

ٹُٹ گئے ہل پنجالیاں موہلے ٹُٹ گئی ہتھ دی چکّی وی
مائی عُمراں دُور دی گل اے خیر نہیں منگدی سکّی وی

ٹُٹ بھج دے نال لگن والی اگ سنبھالی پھردے نیں
ہُن تے کُڑیئے میرے ورگے پگ سنبھالی پھردے نیں

ساڈیاں قدراں دے نال بجلی کیہ کیہ کارے کر گئی اے
لپ کو چانن دے کے ساڈے گھر ہنیرے نال بھر گئی اے

وَڈیاں وَڈیاں بلباں کولوں لو دیوے دی چنگی سی
بھُل جا ہُن اوہ سوہل جیانی جیہڑی اوتھے لنگھی سی

ساڈے کول پرانیاں گلاں رُت نویاں دی آئی اے
ساڈے کول ہُن کجھ نہیں کڑیے جد دی بجلی آئی اے

ویکھ لویں گی توں وی سبھ کجھ جد توں اودتھے جاویں گی
سارے پنڈ وِچ اپنے آپ نوں کل مکلی پاویں گی

بھیڑیاں نظراں دے نال لوکی تینوں ویکھن جاکھن گے
پٹھیاں گلاں جے توں پچھیاں تینوں پاگل آکھن گے

جے ہُن اودتھے کجھ نئیں بابا فر میں اودتھے جانا کیہ؟
دِل ٹُٹ جاوے تے فِر جھوٹھیاں آساں نال پرچانا کیہ؟

وِنیس

اے وِنیس
توں کسے شاعر دے سوہنے خواب ورگا ایں
جیہڑا اوہ جاگدیاں
اکھیاں دے نال تکدا اے
تیرے چہرے تے بھولا پن ایں
نِکّے بال دے وانگوں
جیہڑا ستّا دی ہسدا اے

تِرے میلاں دا چانن نچدا اے وِچ پانی دے
ترے پانی دِیاں چھلاں نیں جیہڑاں لے پیانو دی
ترے پانی دے وِچوّں تارے اپنا حُسن تکدے نیں
ایہہ گلیاں، محل، چوبارے تے نالے سانجھ شہراں دی
بڑی خوش رنگ لگدی اے۔

تیرے باغاں دی خشبو مہک تے مستی ہواواں دی
مینوں ملہار لگدے نیں سہانے سُر ملاحواں دے
تے تیرے گرجیاں اندر مجسّمے ابنِ مریم دے
زمیں تے اَمبراں دی
اِک عجب تجریر لگدے نیں

بڑی کاری گری دے نال منقّے تیرے میحلاں دے
تراشے نیں ہُنر دے بادشاہواں نے
ترے میں حسن دے چرچے سُنے سارے زمانے توں

اے وینس
توُں تے سوہنا ایں زمانے توں
بڑے دیساں بڑے شہراں بڑے پنڈاں توں سوہنا ایں
میں ٹُردا ہنس نوں وی ویکھیا اے باغ دے اَندر
پراوہ وی
تیرے وَگدے پانیاں دی ٹور وَرگا نہیں
بڑا سوہنا ایں وینس پر
توں میرے لہور وَرگا نہیں

سنسار اندر

ہاداں بھر دیاں اکھاں چ رات لنگھے
دِل بیت دا تے وِچ سیاپیاں دے

جُثّہ سدھراں دا لیرو لیر ہویا
جان پھس گئی اے وِچ چھاپیاں دے

ایس نفرتاں بھرے سنسار اندر
مان کر تیے کیویں یارانیاں تے

سکے وِیر دی وَیر کمان ایتھے
سنگ ٹُٹ جان بھیڑ وِچ ماپیاں دے

ایوارڈ

اسیں بہادر
اسیں جوان
اساں ہوا وِچ
تیر چلاتے
نویں اُڈاری اُڈن والے
سارے پنچھی
مار مکاتے
سانوں فیر ایوارڈ ایہہ ملیا
اسیں بہادر
اسیں دلیر

پُورب پچھم

ایہہ دُنیا ایں ڈاہڈی چنگی
اپنے رنگاں دے وِچ رَنگی
نِمیاں نِمیاں پَین پھوہاراں
ہردم ایتھے رہن بہاراں

پھُلاں دے نیں رنگ نرالے
رَب نے اپنے رُوپ چ ڈھالے
جنت وَرگیاں ساریاں تھانواں
ایتھے جھُمبر پان ہَواواں

معصُومی دا سچّا ناواں
بال فرشتے مَریم ماواں
نُس نُس کردیاں نیں مٹیاراں
پَریاں وانگوں پھردیاں ڈاراں

سونے وانگ سنہری زُلفاں
جھیلاں نیلیاں نیلیاں اکھاں
چاہئیں چاہئیں پیار نیں کردے
کیہدے کولوں ایہہ نہیں ڈردے

نہ کوئی مرزا تیر چلاوے
نہ کوئی رانجھا مُندراں پاوے
نہ کوئی ونجھلی پھرے وجاندا
نہ کوئی گاون ہجر دے گاندا

ایہہ مُنڈے نہیں کھارے چڑھدے
نہ گھوڑی دیاں واگاں پھڑدے
نہ کوئی چاچی گھوڑیاں گاوے
نہ کوئی بھابی سُرمہ پاوے

بھین نہیں واگ پھڑائی منگدی
نہ کوئی نار دیا ہوں سنگدی
نہ کوئی ایتھے مہندی لاندی
نہ ووہٹی مکلاوے جاندی

ایتھے ماں نہیں چرخے ڈاہندی
دھی دے لئی نہیں داج بناندی
نہ ماں صدقے واری جاندی
نہ ایتھے سس شگن مناندی

کوئی مر جاوے تے نہ رودن
اپنے سر دے وال نہ کھودن
نہ ایہہ وین سیاپے کردے
نہ ایہہ مویاں دے نال مردے

کل مکلے عمراں رہندے
دکھ کسے دا کدی نہیں سہندے
بے حسی دا ہوہرا کھاندے
اپنی ذات دا کرب لکاندے

چہرے تے اخلاق دی لالی
پر دل نہیں احساس توں خالی
ایتھے خوشیاں چارے پاسے
ایتھے ڈلھ ڈلھ پیندے ہاسے

ایتھے زَر دا دریا وَگے
مینوں کُجھ نہ چنگا لگے
دیس ایہہ مینوں مُول نہ بھاوے
مینوں میرا دیس بُلاوے

جِتھے دِن دی رات جھیا اے
جِتھے جِیون اِک سزا اے
جِتھے سِکّاں ہوکے ہاواں
جِتھے پَیندیاں نِت بلاواں

جِتھے ہیراں موہرے کھاون
جِتھے سوہنیاں ڈُب ڈُب جاون
جِتھے دُلّے پھانسی چڑھدے
جنڈاں تھلّے مرزے مردے

جِتھے دُکھ ای دُکھ اے فِردی
جِتھے بُھکھ ای بُھکھ اے فِردی
جی کردا اے اوتھے جاواں
اوہدی دُھوڑ دا سُرمہ پاواں

تاہنگ

مِرے راوی، مِرے راوی
تیرا پانی تے میرا لہُو
کِسے نے وِچ ڈِتا اے
تیرے پانی دے نال ہُن تے
چِڑی دی چُنج نہیں بھردی؟
میری دَھرتی دی میرا بھار ہُن برداشت نہیں کردی۔

میرے راوی میرے راوی
اسیں مجبُور ہاں دونویں
توُں سُکا ایں
مَیں بُھکھا واں
کدی تے آن پچاں گا
تیرے سُکے کنارے تے
فیر اوہ بُھلیاں ہوئیاں گلاں
فیر اوہ وِسرے ہوئے ماہیئے

پھر اوہ ٹُٹیاں ہوئیاں تاناں
ایسے پرانے گاؤن اوہ جھیڑے
کدی تیرے کنارے تے
تیرے ای چھیڑوُواں دے سنگھ دے وچکار جو ٹُٹے
خُوشی والی اوہ شہنائی
جو بن گئی راگ دُکھاں دا
اوہ دُنجلی پیار دی جھیڑی
الارم بن گئی ٹُھکھ دا
بس۔ اوہو ڈھول جو اعلان کردا سی
تیرے سُکھ دا
وجا واں گا
میں آواں گا

میرے راوی میرے راوی
ذرا آواز دے مینوں
کدوں دا میں ترسنا واں
تری اِک شام ویکھن نُوں
ایہہ اکھّاں ترس گئیاں نیں
مرے جُثّے دی مٹّی وی ترسدی اے

تِرے پانی دی ٹھنڈک نُوں
تِرے گارے نُوں جی کردا اے
میں اپنے جسم تے لاواں
تیری تپدی ہُوئی دُھدل دے اُتّے
دوڑ دا جاواں
فجر ہووے
تیرے سینے دی ٹھنڈی وانُوں میں چُمّاں
میرے تے قرض ہے
لکھاں نمازاں دا
کراں سجدے میں تیرے پانیاں دے نال
وضو کر کے

مِرے راوی، مِرے راوی
میں آواں گا میں آواں گا
تیرے دَر تے

ساڈی رہتل دا وڈا حصہ کھیتاں دے منظراں وچ حیاتی گزاردا اے۔ طفیل خلش دے دِل تے دماغ تے ایہہ منظر ہر ویلے ترتھلی پائی رکھدے نیں، اوہنوں ہل پنجالی، جوگاں، ہالی تے بیٹاراں ہر ویلے شاعری تے اُکساندے رہندے نیں۔ اوہدے شعراں وچ پورا پنجاب کدے ہسدا اوسدا تے کدے ہونیاں تے اَن ہونیاں دے دُکھ جَردا محسوس ہُندا اے۔ اوہدے شعراں چوں سسّی تے سرہیوں دے ساگ دی رلی مِلی خشبو اوندی رہندی اے۔ اوہدی شاعری دا ایہہ وصف اوہدے دھرتی نال جُڑے ہون دا یقین دوان لئی کافی اے۔

حسین شاد
۱۹۹۲-۳-۱

''مٹی دی خوشبو'' طفیل خلش دیاں اوہناں معصوم تے تریل دھوتیاں سدھراں دی شاعری دا مجموعہ اے، جیہڑیاں اپنی رہتل توں اڈہو کے اوہدے ہردے وچ آپ مُہارے پنگریاں نیں۔ اوہ یورپ دی لشک پُشک حیاتی وچ رہ کے سائنسی ترقی دے اوس ماحول نوں ویکھدا ای نہیں سگوں مان داوی اے کہ جس نے انسانی حیاتی وچ انساناں دیاں سہولتاں پیدا کر کے اوہنوں اُکی سوکھی تے سوکھالی بنا دِتا اے، اجنبی ماحول وچ اوہ محسوس کردا اے کہ اوہدی اپنی پچھان کیہ اے؟ تے اوہ اپنے اندروں جیہڑی خُشبو محسوس کردا اے اوہ اوس مٹی دی خشبو اے، جیہدے وچ سوہنیاں صحت وند قدراں نیں۔ اوس مٹی وچوں اُگے پپل تے بوڑھ دے رُکھ جیہڑے گوڑھیاں چھانواں دیندے نیں تے جیہناں دے تھلے بہہ کے لوک رَل کے حقہ پیندے نیں، رنگلے گیت، ڈھولیاں تے پالے رَل کے جَردے اوہدے سنگھی ساتھی، چاننی رات وچ گِدا پاندیاں بیٹاراں تے اوہناں دے مہندی رنگے ہتھ، گھراں وچوں اُٹھد اگوہیاں دا دھوواں، بالاں تے گھروواں دیاں معصوم کھیڈاں، واڈھیاں اُتے وَجدے ڈھول، مرزے دیاں سُراں، جوڑی دی تان، گھروواں دے للکرے، گڈیاں تے مُنڈیاں دا بابے بولے کولوں ڈردا تے گھراں دیاں کندھاں اُتے لپی سلھی سلھی مٹی، ایہناں ساریاں وچوں اوسے مٹی دی مٹھی خشبو آوندی اے، جیہڑی اوس دے چیتے وچوں آوندی اے۔ اوہدی جاپے ترقی دے ایس ماحول وچ بندہ بھر پور حیاتی گزاردیاں وی کلارہ گیا اے، اوس نوں دسیا جاندا اے کہ تیرے اپنے دیس دا ہن ایہہ حال ہو گیا اے کہ:

گھر دے جیاں وچ وی بندہ کل مُکلا رہندا اے

تے اوہ سوچدا اے، دیکھو

ساڈیاں قدراں دے نال بجلی کیہ کیہ کارے کر گئی اے
لپ کو چانن دے کے نال ہنیرے دے گھر بھر گئی اے
(کل تے اَج)

اوہدا ایہہ احساس، اَج دے عالمی ماحول وچ اِک ساؤ انسان دا احساس اے اوہدے سامنے اَج دی ترقی دی اے تے ایس پاروں تنزل دی ایہہ تنزل انسان دے ماڈی ہو جان تے اوہدے وچوں دوجے انسان واسطے پیدا ہون والی مہر، محبت، خلوص، ایثار تے بھرپن دے مک جان پاروں آیا اے، اوہ سمجھدا اے نویں تہذیب نے لوکاں نوں بدتہذیب بنا دِتا اے، ملاں دے رولے نے اِنسان نوں اِک دوجے دی آواز سنوں وی آتر کر دتا اے اوہ اللہ تعالٰی نوں فریاد کردا اے کہ دنیا اُتے امن ورتا دیوے تاں جے جنگاں دے رولے وچ اِنسان جیہڑی آواز دُوجے انسان نوں نہیں اپڑا سکدا، ایہہ آواز اپڑا سکے، بندہ بندے دے کول آوے، بندہ بندے دا دارُو بنے، ایتھے مہر محبت، خلوص، ایثار تے بھرپن کھنڈ جاوے۔

مکدی گل ایہہ اے کہ، مٹی دی خوشبو، اِک پاسے طفیل خلش دے اپنی سوہنی دھرتی تے رہتل نال جڑے رہن دی تانگھ دا اظہار اے، دُوجے پاسے اَج دے اِنسان نُوں اوہناں قدراں نوں اپنان دی پریرنا دی اے، جیہڑیاں اِنسان نوں حیوان بنانوں ڈکدیاں رہندیاں نیں۔

ڈاکٹر شہباز ملک
چیئرمین شعبہ پنجابی، پنجاب
مورخہ ۲۱ فروری ۱۹۹۲ء